

СПІВВІДНОШЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА ТА ЗАГАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

CORRELATION OF SPECIAL PRINCIPLES OF INTERNATIONAL ECONOMIC LAW AND GENERAL PRINCIPLES OF INTERNATIONAL LAW

Задніпряна-Корінна М.Ю., к.ю.н.,
доцент кафедри економіки і права

Національний університет харчових технологій

Стаття присвячена висвітленню питання співвідношення спеціальних принципів міжнародного економічного права та загальних принципів міжнародного права. Питання принципів права можна розглядати як виражені в законодавстві основоположні, фундаментальні ідеї, вихідні керівні правила загального характеру, що зумовлюються потребами розвитку держави і суспільства та у концентрованому вигляді визначають сутність права, його зміст і призначення у суспільстві, виражають спрямованість правового регулювання і поширюються на всіх суб'єктів права. В сучасній міжнародній доктрині загальні принципи міжнародного економічного права виступають джерелами права та допомагають вирішити важливі юридичні проблеми, колізії у застосуванні норм права. Загальні принципи права в міжнародному економічному праві дозволяють заповнити прогалини в законодавстві та вирішити дискусійні питання найсправедливішим способом. В статті наведений перелік загальних принципів міжнародного економічного права (мирного співіснування, суверенної рівності держав, співробітництва держав, невтручання, сумлінного виконання міжнародних зобов'язань, взаємної вигоди), що на сьогоднішній день є досить важливими для держав. Питання спеціальних принципів міжнародного економічного права розглядається в багатьох міжнародних працях, як перелік принципів, що завдяки сучасним соціальним і економічним факторам потребують удосконалення. На сьогоднішній день дане твердження дійсно потребує вивчення, адже перелік закріплених спеціальних принципів міжнародного економічного права є досить дискусійним. В статті розглянуто спеціальні принципи міжнародного економічного права (розвитку економічних і науково-технічних відносин між державами; юридичної рівності та неприпустимості економічної дискримінації держав; свободи вибору форми організації зовнішньоекономічних зв'язків; невід'ємного суверенітету держав над власними природними та іншими ресурсами, а також економічною діяльністю; нації найбільшого сприяння; національного режиму) та розкрито на прикладі деяких з них сутність спеціальних принципів міжнародного економічного права. В міжнародному праві, як і в міжнародному економічному праві загальні принципи та спеціальні принципи є важливим інструментом врегулювання сучасних дискусійних питань.

Ключові слова: принципи права, міжнародне економічне право, загальні принципи міжнародного права, спеціальні принципи міжнародного економічного права.

The article is devoted to highlighting the issue of correlation between special principles of international economic law and general principles of international law. The issue of the principles of law can be considered as basic, fundamental ideas expressed in legislation, original guiding rules of a general nature, which are determined by the needs of the development of the state and society and in a concentrated form determine the essence of law, its content and purpose in society, express the direction of legal regulation and apply to all subjects of law. In modern international doctrine, the general principles of law act as sources of law and help to solve important legal problems, conflicts in the application of legal norms.

The general principles of law in international economic law make it possible to fill gaps in the legislation and resolve controversial issues in the fairest way. The article provides a list of general principles of international law (peaceful coexistence, sovereign equality of states, cooperation of states, non-interference, conscientious fulfillment of international obligations, mutual benefit), which are quite important for states today. The issue of special principles of international economic law is considered in many international works as a list of principles that, due to modern social and economic factors, need improvement. But this statement is quite debatable. The article provides a list of special principles of international economic law (development of economic and scientific and technical relations between states; legal equality and inadmissibility of economic discrimination of states; freedom to choose the form of organization of foreign economic relations; inalienable sovereignty of states over their own natural and other resources, and also economic activity; nation of the greatest assistance; national regime) and the essence of special principles of international economic law is revealed on the example of some of them. In international law, as well as in international economic law, general principles and special principles are an important tool for the settlement of modern debatable issues.

Key words: principles of right, international economic law, general principles of international law, special principles of international economic law.

В міжнародному праві питання принципів є досить дискусійним, адже сучасні теоретики досліджуючи дане питання орієнтуються на ряд факторів, що активно впливають на трансформацію принципів в сучасному світі. Питання принципів міжнародного права вивчали такі вчені, Я. Броунлі, Р. Квадрі, В. М. Корецький, С. Б. Крилов, П. Ляпрадел, А. Фердросс, та інші. В міжнародному економічному праві принципи розглядаються, як основоположні засади або імперативні правила здійснення державами та іншими суб'єктами економічної діяльності. Слід зауважити, що система принципів міжнародного економічного права включає загальні принципи міжнародного публічного права і спеціальні принципи, властиві міжнародному економічному праву чи окремим його підгалузям.

Першочергово слід розібрати походження поняття принцип. Латинське походження, поняття «принцип» перекладається з латинського слова «*principium*» і французького слова «*principe*» та визнається основою будь-якої соціальної системи, у перекладі означаючи початок, первинність, першооснову. Поняття «принцип» у вітчизняних енциклопедичних джерелах розглядається, як «основні засади, вихідні ідеї, що

характеризуються вищою імперативністю і універсальністю та відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього та міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадянина перед законом тощо)» [9, с.110]. Принципи права можна розглядати як виражені в законодавстві основоположні, фундаментальні ідеї, вихідні керівні правила загального характеру, що зумовлюються потребами розвитку держави і суспільства та у концентрованому вигляді визначають сутність права, його зміст і призначення у суспільстві, виражають спрямованість правового регулювання і поширюються на всіх суб'єктів права.

На думку О.В. Зайчука: «З одного боку, принципи права відображають його об'єктивні властивості, зумовлені закономірностями розвитку певного суспільства та історично властивих йому інтересів, потреб, протиріч і компромісів різних класів або верств населення. З іншого боку, у принципах права відображене суб'єктивне сприйняття права членами суспільства, їх моральні та правові погляди, почуття, потреби, що висловлені у різних ученнях, теоріях, напрямках праворозуміння» [2, с. 23].

Необхідно розмежовувати правові принципи та принципи права, адже, на думку М.Б. Мироненка, «правові принципи - це категорія, що не закріплена в законі, а принципи права - категорія, що закріплена в нормі права» [6, с.29-30].

Самостійним видом принципів виступають загальні принципи права. Дані принципи виступають джерелами права та допомагають вирішити важливі юридичні проблеми, колізії у застосуванні норм права. Заключний акт Народи з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінський закріплює загальновідомі, основні принципи міжнародного права [3].:

- суверенна рівність, повага прав, властивих суверенітету;
- незастосування сили чи погрози силою;
- недоторканність кордонів;
- територіальна цілісність держав;
- мирне врегулювання спорів;
- невтручання у внутрішні справи;
- повага прав людини і основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконань;
- рівноправність і право народів розпоряджатися своєю долею;
- співробітництво між державами;
- добросовісне виконання зобов'язань по міжнародному праву.

Загальні принципи права мають сьогодні велике значення для становлення і розвитку міжнародного економічного права в цілому. Слід зауважити, що зазначені принципи мають економічні складові змісту, які в певних випадках можуть не збігатися із загальним змістом основних принципів. Зауважимо, що загальні принципи права - є загальні юридичні правила, що використовують при застосуванні конкретних правових норм, які визначають права й обов'язки суб'єктів права. Досить велика кількість загальних принципів, якщо не більшість, запозичені з римського права. У французькій правовій системі загальні принципи права виокремлюється, як самостійне джерело. «Роль цих принципів є важливою коли в законодавчій структурі наявні проблеми, що найбільше проявляються в адміністративному праві, адже адміністративні суди та Державна Рада в результаті не кодифікованості адміністративного законодавства найчастіше використовують загальні принципи права» [8, с.89]. Автор підкреслює, що в публічному праві загальні принципи використовуються частіше для того, щоб заповнити прогалини у законодавстві, а в публічному праві їх використовують для того, щоб уникнути застосування норм, використання яких, на думку судді, не відповідає принципам [8, с. 89]. Слід звернути і на те, що загальні принципи права конкретизуються у ст. 11 Загальної декларації прав людини (1948) де чітко визначено принцип: «Ніхто не може бути засуджений за злочин на підставі вчинення будь-якої дії чи бездіяльності, які не являють собою злочини за законодавством або міжнародним правом, у той час, коли вони були вчинені» [1]. Те саме з майже ідентичним формулюванням знаходиться в декількох міжнародних і регіональних договорах з прав людини, включаючи Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966), Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (1950) та Американської конвенції про права людини (1969). В міжнародному праві виокремлюють такі загальні принципи права, як:

- «*nemo plus juris transferre potest quam ipse habet*» (ніхто не може передати іншому більше прав, ніж він сам має);
- «*audi alteram partem*» (заслухаймо й іншу сторону);
- «*res judicata*» (питання вирішене судом, а тому не може бути розглянуте цим же судом або судом паралельної юрисдикції);
- «*ex injuria non oritur actio*» (порушення права не створює права);
- «*aut dedere aut punire*» (або видай, або покарай);

- «*aut dedere aut judicare*» (або видай, або суди);
- «*actore non probante reus absolvitur*» (тягар доказів покладається на сторону, яка висунула позов).

Слід зазначити, що єдиного підходу до тлумачення спеціальних принципів міжнародного економічного права серед сучасних вчених досі не закріплюється, але умовно можна виокремити такі спеціальні принципи міжнародного економічного права:

- 1) принцип непорушного суверенітету держави над своїми природними та іншими ресурсами та економічною діяльністю;
- 2) принцип свободи вибору форми організації двосторонніх та багатосторонніх економічних зв'язків;
- 3) принцип недискримінації одних учасників міжнародних економічних відносин порівняно з іншими;
- 4) принцип справедливості та взаємної вигоди;
- 5) принцип сприяння розвитку міжнародного економічного і науково-технічного співробітництва;
- 6) принцип свободи транзиту, тобто свобода перевезення товарів (вантажів) найбільш зручними шляхами та недискримінація товарів (вантажів) залежно від країни походження чи країни призначення.
- 7) принцип гласності зовнішньоторговельного законодавства.

Наприклад, принцип недискримінації в міжнародному економічному праві передбачає обов'язок для держав не погіршувати (не створювати гірших умов для громадян та інших суб'єктів національного права конкретної держави) відповідний режим економічної діяльності. Юридичний зміст цього принципу включає право держав на участь у міжнародних економічних організаціях незалежно від будь-яких розрізень у соціально-економічних системах. Доцільно, також, підкреслити, що практично принцип недискримінації є засобом реалізації таких загальних принципів, як співробітництво держав та їх суверенна рівність. Принцип національного режиму, який впливає із загального принципу співробітництва держав, зобов'язує їх забезпечувати іноземним фізичним, юридичним особам, інвестиціям ті самі умови у рамках своєї території, що і національним фізичним, юридичним особам, інвестиціям, щодо конкретних правил реєстрації, доступу до захисту своїх прав у судах, механізмів захисту інтелектуальної власності тощо. Принцип взаємної вигоди, закріплений у міжнародних документах, зокрема Хартії економічних прав та обов'язків держав 1974 р., безпосередньо пов'язаний з принципом суверенної рівності та передбачає необхідність урахування обшліх інтересів та досягнення взаємної вигоди в міжнародних економічних відносинах, що повинно, своєю чергою, усунути прояви дискримінації та політико-економічної залежності одних держав щодо інших [7].

Слід звернути увагу, що завдяки принципам міжнародного економічного права сформовані принципи зовнішньоекономічної діяльності держав світу. Так, у ст. 2 Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" (прийнято 16 квітня 1991 р.) зафіксовані принципи зовнішньоекономічної діяльності України[4].

Поняття принцип міжнародного економічного права пов'язане з поняттям режимів міжнародних економічних відносин, адже це правовий режим економічної діяльності на території певної держави, який встановлюється цією державою для іншої держави, її юридичних та фізичних осіб. Існують такі режими міжнародних економічних відносин в міжнародному праві: режим найбільшого сприяння; національний режим; режим недискримінації; спеціальний режим; преференційний режим. Використання будь-якого режиму міжнародних економічних відносин по суті є формою реалізації спеціальних принципів міжнародного економічного права, а саме таких принципів, як принципи недискримінації, сприяння розвитку міжнародного економічного і науково-технічного співробітництва,

взаємної вигоди. Деякі автори акцентують, що принципи міжнародного економічного права, як загальні, так і спеціальні, поширюються на усіх учасників міжнародних економічних відносин, тоді як режими міжнародних економічних відносин завжди встановлюються у договірному чи односторонньому порядку для кожної конкретної держави чи їх груп. Досліджуючи питання співвідношення спеціальних принципів міжнародного економічного права та загальних принципів міжнародного права можна зро-

бити такі висновки, що спеціальні принципи міжнародного економічного права діють в тих випадках, коли їх зафіксовано в текстах міжнародних договорів, що означає перехід від рекомендаційного характеру на обов'язковий. Загальні принципи права мають сьогодні велике значення для становлення і розвитку міжнародного економічного права в цілому, а також, мають економічні складові змісту, які в певних випадках можуть не збігатися із загальним змістом основних принципів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 №995 015 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.09.2022).
2. Зайчук О.В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. Альманах права. Науково-практичний юридичний журнал ін-т Держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. Вип. 3. С. 21 – 27.
3. Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінський заключний акт) від 01.08.1975 № 994 055 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text (дата звернення: 20.09.2022).
4. Про внесення змін до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» щодо удосконалення деяких положень: Закон України від 01.08.2022 р. № 29 Урядовий кур'єр. 2022
5. Конституція України : станом на 1 верес. 2016 р. / Верховна Рада України. Харків : Право, 2016. 82 с.
6. Принципы юридической ответственности / М.Б. Мироненко; за ред. Р. Л. Хачатуров. Тольятти, 2001. 202 с.
7. Міжнародне публічне право / В.М. Репецький, В.М.Лисик, М.М.Микієвич та ін. ; за ред. В.М.Репецького. Київ, 2012. 437 с.
8. Саидов А. Х. Введение в основные правовые системы современности: монографія. Ташкент: ФАН, 1988. 217с.
9. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Київ : Укр. енцикл., 2002. 720 с